

Dariusz Kalina

Materiały do dziejów miasta i gminy Daleszyce

cz. 3 Wieś Cisów

Daleszyce 2023

Wydawca:
Urząd Miasta i Gminy w Daleszycach
26-021 Daleszyce, pl. Staszica 9
NIP: 657-18-95-708
gmina@daleszyce.pl

Redakcja: Piotr Ferens

Projekt okładki: Adam Malicki

Opracowanie graficzne, skład i druk:
Studio Reklamy ADfactory Konrad Kraska
25-369 Kielce, ul. Żeromskiego 13
NIP: 657-292-77-29
adfactory.reklama@gmail.com

ISBN: 978-83-969562-0-0

© Wszystkie prawa zastrzeżone – Dariusz Kalina; Urząd Miasta i Gminy w Daleszycach.

Z przyjemnością oddajemy w ręce Państwa „Materiały do dziejów miasta i gminy Daleszyce”. To znaczący materiał historyczny dotyczący naszej Małej Ojczyzny. Na kartach 18 publikacji autor przywraca odległą historię wielu miejscowości z którymi spojrzenie na dzisiejszą gminę, w XXI wieku, staje się prawdziwe i pełne. Wiele ciekawych informacji będzie zapewne dla czytelnika zaskakujących. Zachęcam do lektury i rozwijania wyobraźni historycznej o tym, skąd nasze korzenie, o ziemi, na której się urodziliśmy, którą zamieszkujemy, o miejscach, gdzie pracujemy i wypoczywamy, a które to miejsca przed wiekami zamieszkiwali nasi przodkowie! Życząc miłej lektury, wierzę, że w wielu czytelnikach odezwie się pasja historyka.

Dariusz Mironiński

Pieczęć okrągła (30 mm.) wyobraża na tarczy wagę. W otoku napis bardzo uszkodzony DALESECE.....
Pieczęć wyciśnięta na dokumencie z 1789 r. (Pieczęcie miast dawnej Polski, Wiktor Wittyg, Kraków-Warszawa 1905)

CISÓW

Wieś jest położona w malowniczej dolinie górskiej, nieopodal drogi z Kielc do Rakowa. Z trzech stron otaczają ją góry: Włochy, Maźna, Stołowa i Grzebień. Utworzona pomiędzy nimi dolina otworzona jest w kierunku południowym.

Kościół parafialny i plebania z zabudową gospodarczą zlokalizowane zostały na wzgórzu, a zabudowa wsi podporządkowana jest drodze wiejskiej prowadzącej w jego kierunku. Od zachodu wsi, poza strumieniem, na którym w XVIII w. założono dwa stawy, na terenie zwanym *Zadedworze*, znajdował się zespół dworski.

Wieś Cisów na mapie WIG z 1938 r., widoczny teren dawnego dworu, folwarku, kościoła parafialnego i zabudowań wiejskich, powyżej polanka zwana Włochy, po prawej Zamczysko z pozostałościami zamku z XV w., wzmiankowanego w 1643 r.

Herb Pobóg.

Data powstania wsi nie jest znana, być może miała związek z lokacją miasta Daleszyc, jak i obiektem warownym na stanowisku archeologicznym *Zamczysko*¹.

W pierwszej księdze *Liber beneficiorum* powstałej ok. 1440 r. Jan Długosz informuje nas o wsi *Czysoszow*, położonej w zasięgu parafii daleszyckiej. Była ona własnością Przedbora z Koniecpola herbu Pobóg. Było w niej dziesięciu kmieci osadzonych

Herb Topór.

1 D. Kalina, *Dzieje i zabytki małych ojczyzn. Gmina Daleszycze*, Kielce 2002.

na łanach, z których dają dziesięcinę o wartości 15 grzywien pobierała w jednym roku kustodia kielecka, a w drugim prebenda zwana Pierzsznicką. Na terenie wsi wymienił obiekt obronno-rezydencjonalny (*curiae unicum militare*) z rolami kmiecymi, z których dawano dziesięcinę prebendzie *Pierzchnickiej* w Kielcach. W kilkadziesiąt lat później, w drugiej księdze *Liber beneficiorum* (1470-1480), czytamy, że dziedzicem wsi był Jan Oleski herbu Dębno, a we wsi było 12 łanów, z których dziesięcina określona na 10 grzywien².

Góra Zamczysko, widok w kierunku zachodnim, fot. E. Massalski (1886-1975).

Obiekt warowny znajduje się na Górze Zamczysko, obok wsi Nowa Huta, niedaleko traktu z Daleszyc do Rakowa. Jest on unikalny w swojej formie. Przymuszczać nie pełnił rolę strażnicy strzegącej strefy granicznej przy dawnym trakcie. W efekcie przeprowadzonych prac archeologicznych ustalono, że był założony w okresie od schyłku XIII w. a końcem 1. poł. XIV w.³

W roku 1529 wieś Cisów należała do biskupstwa krakowskiego. Odnotowano spore zmiany w jej zagospodarowaniu – pobierana dziesięcina snopowa z całej wsi miała wartość tylko 1 grzywny, zaś z ról folwarcznych 15 groszy, a od jednego kmiecia osadzonego w lesie niewielką daninę pobierał kustosz kielecki⁴. Wedle spisu z 1579 r. wieś Cisów należała do biskupstwa krakowskiego, podlegała parafii Po-

2 *Ioannis Długosz, Liber beneficiorum diocensis Cracoviensis*, [w:] Opera omnia. Cura A. Przeździecki, Cracoviae 1863-1864, t. 1, s. 454; t. 2, s. 459.

3 Z. Lechowicz, *Góra Zamczysko, gmina Daleszyc, Stanowisko nr 1. Wyniki badań rozpoznawczych prowadzonych w dniach 10-30 września 1979 r.* Dokumentacja terenowa, archiwum WUOZ w Kielcach, sygn. 1533/1; A. Świercz, E. Smorzewska, *Dziedzictwo kulturowe* [w:] A. Świercz red., *Monografia Cisowsko-Orłowińskiego Parku Krajobrazowego*, Kielce 2014, ss. 403-441.

4 *Księga dochodów beneficjów diecezji krakowskiej z roku 1529 (tzw. Liber retaxationum)*, wyd. Z. Leszczyńska-Skrętowa, Wrocław 1968, ss. 371, 376.

tok (wcześniej do parafii w Daleszycach). We wsi było 10 kolonistów osadzonych na 2 ½ łanie, 1 zagrodek i 3 biednych. Była to zatem wieś niewielka⁵.

Wszystkie wsie należące do klucza kieleckiego podlegały władzy starosty kieleckiego. W 1643 r. wyodrębniono niezależny klucz cisowski obejmujący: miasto Daleszyce, folwark i wieś Cisów, folwark i kuźnicę Głazów, wsie Drogowle i Korzenno oraz młyny: Biesak, Danek, Drogowski, Pod Korzennem, Łukawski, Moskal i Słowiecki. W sumariuszu dochodów klucza występują ponadto osady: Huta Szklana, Widełki i Wólka.

Klucz ten znalazł się w arendzie u sekretarza królewskiego Aleksandra Szembeka w latach 1636-1640. Stąd też nie uwzględnia osad do niego należących inwentarz klucza kieleckiego z 1645 r. W zespole dworskim odnotowano wówczas: dwór pański, folwark, gorzelnię, spichlerze, wozownię ze stajnią oraz kaplicę dworską. W sąsiedztwie znajdowały się liczne mniejsze zabudowania gospodarcze. Siedziba ta o dość rozbudowanym programie, była ostoją dzierżawcy klucza⁶. W 1701 r. miejscowym dzierżawcą był Dębowski, synowiec Jana Chryzostoma Paska, którego rodzice trzymali w 1660 r. nieodległe Bieliny⁷.

Wspomniana kaplica zapewne dała początek kościołowi parafialnemu w Cisowie pod wezwaniem św. Wojciecha. Ufundowany został przez biskupa krakowskiego Andrzeja Załuskiego w 1758 r. Parafię erygowano w 1765 r. Była ona niewielka, obejmowała osady: Cisów, Łukawę i Wymysłów⁸. Budowę murowanego kościoła parafialnego rozpoczęto w 1770 r., a ukończono w 1816 r.

W 1801 r. właścicielem Cisowa był Fundusz Instytutowy (dawniej: biskupstwo krakowskie) oraz w części parafia rzymsko-katolicka w Cisowie. Dzierżawcą był Michał Gidlewski (posiadał wieś) oraz ksiądz Aleksander Mrozowski (część plebańską). W latach 1807-1808 we wsi było 41 domów zamieszkałych przez 46 rodzin. Wśród mieszkańców odnotowano 1 duchownego, 1 szlachcica, 9 chłopów, 30 chałupników oraz 7 tzw. pozostałych. We wsi było 61 mężczyzn i 92 kobiety, razem mieszkało 201 ludzi⁹.

W tym czasie dobra Cisów składały się ze wsi Cisów z folwarkiem, gruntów w Bieliniach, osad karczmarek, stawów w Smykowie i w Gomułkach, gruntów Przykopyki, wsi i folwarku Wójtostwo, wsi i folwarku w Makoszynie, sołectwa i folwarku w Widełkach, młyna Igielno, pustkowie zwanego Wymysłów, młyna Łukawa, dochodów z miasta Daleszyc z folwarkiem oraz wsi i folwarku Danków¹⁰.

5 *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym*, t. 4, *Małopolska*, opr. A. Pawiński, [w:] *Źródła Dziejowe*, t. 15, Warszawa 1886, s. 225.

6 J. Muszyńska, *Inwentarz klucza cisowskiego biskupstwa krakowskiego z 1643 roku*, [w:] *Między Wisłą a Pilicą*, t. 9, pod. red. J. Szczepańskiego, Kielce, 2009, ss. 101-113; J. Muszyńska, *Gospodarka dworska w dobrach biskupów krakowskich w połowie XVII wieku*, wyd. II, Kielce 2014.

7 J. Wiśniewski, *Dekanat opatowski*, Radom 1907, ss. 33-34.

8 KZSP T. III, z. 4, s. 23.

9 *Słownik miejscowości i elity wiejskiej zachodniej Małopolski...*, za: <http://www.gospodarka-galicji.pl>, data pobrania 21.01.2020 r.

10 AP Radom, RGS, *Lustracja Ekonomii Cisów 1789 r., sygn. 514; por. SGKP t. 1, s. 706.*

W późniejszym czasie klucz Cisowski przekształcono w dobra rządowe *Ekonomia Cisów*. Składały się one z wsi: Cisów, Korzenno, Mędrów, posesji dożywotnich: młyn Barbara, wójtostwo Daleszyce, wójtostwo Danków, młyn Łukawa, wójtostwa Makoszyn, młyn Mieszków oraz wójtostwa Widełki. Ośrodkiem dóbr był dwór cisowski, opisany wielokrotnie w inwentarzach sporządzanych po ukończeniu trzechletnich kontraktów¹¹.

Wieś Cisów z dworem i kościołem parafialnym, choć leżała niedaleko miasta Daleszyce jak i traktu do Rakowa, była miejscem odosobnionym. Dlatego w tym właśnie miejscu swego schronienia szukali żołnierze walczący o niepodległość Polski. Podczas powstania styczniowego w pobliskich lasach mieli obóz gen. Hauke-Bosak, Kurowski i Topór. Podczas II wojny światowej w okolicznych lasach obozowały oddziały „Barabasza”.

Cisów. Kościół parafialny.
Rys. R. Mirowski

Cisowski kościół pw. św. Wojciecha wśród wyróżniających go cech ma (rzadkość) figurę diabła we wnętrzu. Jest jednym z trzech w Polsce, w którym odnajdziemy rzeźbę diabła, stanowiącą oczywiście nie lada atrakcję dla turystów. I może nie ma w tym niczego złego, skoro współczesny świat zna diabła tylko w wersji science fiction, o ewangelicznym ani myśląc. Tak czy owak, mieszkańcy Cisowa cieszą się ze swej „diabelskiej atrakcji”, a diabeł przypomina turystom o ... diable. Że jest.

Według legend księży, w tym dostojnicy kościelni zjeżdżający do bogatych lasów cisowskich na polowania, mieli problem z miejscem dla odprawiania Mszy św., zdecydowano więc wybudować niewielki kościółek. Ale to, co murarze wybudowali w dzień, w nocy zamieniało się w gruzy. Budowniczości zostawiali na noc stróżów, ale pomimo tego mury były w nocy burzone. Po radzie księży, biskupów i tamtejszej ludności postanowiono przenieść budowę w inne miejsce, o kilkadziesiąt metrów wyżej. Dopiero tam spokojnie i bez przeszkód dokończono budowę. Na pamiątkę tych wydarzeń postanowiono umieścić obok ołtarza figurę diabła, która znajduje się tutaj po dziś dzień. Jest ona wielkości 2-letniego dziecka, w pozycji leżącej, a nad nią zwycięski Michał Archanioł z mieczem¹².

11 AP w Radomiu, ZDP, *Anszlag intraty wsiów, folwarków i innych szczegółów dzierżawnych Ekonomii Rządową Cisów składających* (1819), sygn. 58/44/0/30.4/515; AP w Radomiu, ZDP, *Zbiór kartograficzny*; sygn. 712, sygn. 713, sygn. 514; AP w Radomiu, ZDP, *Sukcesje*, sygn. 6208.

12 <https://www.niedziela.pl/artukul/124333/nd/Sw-Wojciech-w-cisowskim-lesie>.

Niniejsza niewielka książeczka powstała z inicjatywy Burmistrza Miasta i Gminy Daleszyce Dariusza Meresińskiego i Rady Miejskiej w Daleszycach. Jest jedną z 18 niewielkich pozycji prezentujących pierwsze kroki w dziele stworzenia pełniejszej opowieści o dziedzictwie narodowym na terenie miejscowości wchodzących w skład gminy Daleszyce.

f Dariusz Kalina
www.dariuszkalina.net

Dariusz Kalina, historyk, publicysta, badacz i popularyzator dziedzictwa narodowego z terenu dawnego województwa sandomierskiego. W latach 2001-2013 pracownik Regionalnego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków w Kielcach na stanowisku specjalista ds. kwerend źródłowych, a ostatnio pełnił obowiązki dyrektora Oddziału Terenowego Narodowego Instytutu Dziedzictwa w Kielcach. Od wielu lat jest inspiratorem i organizatorem konferencji i o charakterze kulturalnym, naukowym i popularno-naukowym dotyczących budownictwa rezydencjonalno-obronnego, zmagają związanych z urbanistyką oraz roziedleniem rycerstwa. Oto niektóre publikacje, w których znajdziemy jego artykuły: *Późnośredniowieczne zamki królewskie na terenie dawnego województwa sandomierskiego*, red. L. Kajzer, Kielce 2005; *Dzieje Chęcin, Chęciny* 2007, *Fundacje kancлера Krzysztofa Szydłowskiego*, red. W. Iwańczak, D. Kalina, R. Kubicki, M. Wardzyński, Lisów 2012; *Busko i jego Zdrój* red. D. Kalina, W. Legawiec, Busko 2014; *Na włoszczowskich grodach historii. Materiały z sesji naukowych odbytych w Gruszczyńcu, Ludyni, Olesznie, Włoszczowie poświęconych dziejom powiatu włoszczowskiego*, red. D. Kalina, Kielce-Włoszczowa 2012; *Parafia Krasocin na przestrzeni dziejów* red. D. Kalina, A. Malicki, Krasocin 2016; *Dziedzictwo kulturowe na terenie Gminy Chmielnik, Chmielnik* 2016; *Busko-Zdrój, Dzieje miasta w XIX-XX w., Budko-Zdrój* 2017; *Gmina Rytwiany. Dziedzictwo kulturowe, Rytwiany* 2017; *Miasto i Gmina Wiślica, Wiślica* 2018; *Z dziejów Włoszczowy i okolic*, red. I. Boratyn, M. Staniaszek, Włoszczowa 2020; *Parafia pw. św. Stanisława Biskupa i Męczennika w Tumlinie, Włoszczowa* 2021.

